

КОРЕКЦІЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН ЯК УМОВИ ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

PARENT AND CHILDREN RELATIONSHIPS PSYCHOLOGICAL CORRECTION AS A CONDITION OF FORMATION OF ADEQUATE SENIOR PRESCHOOLERS SELF-ESTEEM

У статті представлено теоретичний аналіз батьківсько-дитячих взаємин, виділено основні їх параметри, різновиди сімейних підсистем (подружня, дитяча, батьківсько-дитяча). Наголошено на важливості подружньої підсистеми як моделі інтимних взаємин у становленні майбутнього сім'янина. Окреслено роль батьківсько-дитячих взаємин у формуванні структурних компонентів особистості дитини, зокрема адекватної самооцінки в їхній спільній діяльності і спілкуванні. Увагу акцентовано на дослідженні стилю взаємин дорослого і дитини, проаналізовано його вплив на соціальну активність, формування відчуття власної адекватності поведінки й діяльності, становлення «образу Я» та самооцінки дитини.

Експериментально досліджено й проаналізовано особливості впливу оціночних ставлень батьків на формування адекватної самооцінки старших дошкільників. У дослідженні застосовано комплекс методів: теоретичні методи (аналіз соціально-психологічної, педагогічної, літератури; систематизація наукових позицій низки вітчизняних психологів стосовно того, що самооцінка може існувати лише в системі тих конкретних зв'язків з іншими людьми, у яких реалізується життєдіяльність особистості як суспільної істоти); емпіричні методи (психодіагностичні методики, спостереження, індивідуальна бесіда, анкетування батьків для отримання оцінки рівня розвитку мисленневих операцій і пізнавальної активності старших дошкільників); техніки й форми корекційної роботи (батьківські збори з елементами лекцій, інтерактивних семінарів, дискусій і круглих столів із батьками; метафоризація, порівняння, психологічний коментар дорослого, активне слухання, техніка приєднання, тренінгові вправи, арт-терапевтичні техніки, зокрема ігротерапія, проективне малювання); методи статистичної обробки даних, кількісні та якісні інтерпретації й узагальнення даних. На основні представлених методів визначено та охарактеризовано основні напрями психологічної корекції батьківсько-дитячих взаємин та оціночних ставлень батьків: інформаційний, що включав співпрацю з батьками; розвивальний, що містив психолого-педагогічний комплекс для формування адекватної самооцінки старших дошкільників. Результатами дослідження підтверджено ефективність програми корекції батьківсько-дитячих взаємин, відмічено позитивну динаміку оцінок батьків. Емпіричним шляхом виявлено й підтверджено достовірність позитивних змін адекватності самооцінки після підвищення рівня оцінок їхніх батьків. Експериментально доведено, що поєднання різних методів і форм психокорекційної роботи зі старшими дошкільниками та батьками досліджуваних є оптимальним шляхом розвитку конструктивних батьківсько-дитячих взаємин як умови формування адекватної самооцінки дітей.

Ключові слова: адекватна самооцінка, корекційна робота, оціночне ставлення батьків, батьківсько-дитячі взаємини, старший дошкільник.

A theoretical analysis of parent and children relationships, its main features, different kind of family subsystems (marital, childish, parental and childish) are presented in the article. There were emphasized an importance of marital subsystem as a model of intimate relationships in formation of future family person. There were defined a role of parent and children relationships in formation of structural components of child as a personality, in particular an adequate self-esteem in common activity and communication of parents and children. There were emphasized an attention of the research of relationship style of adult and children, analyzed its influence on a social activity, feeling formation of self-adequacy of behavior and activity, formation of "I vision" and child self-esteem.

The features of influence of evaluative parent attitude on formation of adequacy self-esteem of senior preschoolers. A complex of methods is used in the research: theoretical methods (analysis of social and psychological, educational literature; systematization of scientific views of some domestic psychologists that a self-esteem may exists only in system of these specific communications in which a life of individual as a social being realizes); empirical methods (psychodiagnostic methods, oversight, individual conversation, parents questionnaire to get a level mark of development of thinking process and cognitive activity of senior preschoolers); techniques and forms of corrective work (parent meeting with elements of lecture, interactive seminars, discussions and round tables with parents, metaphorization, comparison, psychological comment of adult, active listening, technique of affiliation, training practice, art-therapeutic techniques, in particular game therapy, projective drawing); methods of statistical data processing, quantitative and qualitative interpretations and generalization of data.

There were defined and characterized the main directions of psychological correction of parent and children relationships and evaluative parent attitude: informative method that based on the cooperation with parent; developmental that based on the psychological and educational complex for formation of adequacy self-esteem of senior preschoolers.

Results of the research are confirmed the efficiency of correction program of parent and children relationships, revealed a positive dynamic of parent estimates. There were revealed and confirmed a certainty of positive changes of adequacy degree of self-esteem after the increase of degree of parent estimates by an empirical way. There were experimentally proved that a combination of different methods and forms of psycho-correctional work with researched senior preschoolers and their parents is presented as an optimal way of development of constructive parent and children relationships as a condition of formation of adequacy children self-esteem.

Key words: adequate self-esteem, corrective work, evaluative attitude of parents, parent and children relationships, senior preschooler.

УДК 159.923.2-053.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.27>

Олійник О.О.

к.психол.н., доцент кафедри психології
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Постановка проблеми. Конструктивні дитячо-батьківські взаємини, оціночне ставлення батьків до особистості й діяльності дитини передбачають розвиток поваги до загальнолюдських цінностей, переконаність у пріоритетах прав особи, толерантність. Формування самооцінки дитини вирішує проблему системоутворення особистісних компонентів, що збалансовує індивідуальні можливості й розвиває здібності дитини. Вирішення цих завдань потребує вдосконалення системи виховання, організації випереджувального навчання та формування в дошкільників адекватної самооцінки. Роль сімейного виховання, яке визначається батьківською системою цінностей, установками, емоційним ставленням до дитини, особливістю сприйняття дитини батьками, способами спілкування й взаємодії з нею, є визначальним фактором розвитку особистості дитини та формування її адекватної самооцінки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальному дослідженні оціночних ставлень батьків до діяльності старших дошкільників як умови формування їх адекватної самооцінки; організації та проведенні психологічної корекції батьківсько-дитячих взаємин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідження переконливо доводять залежність психічного розвитку й формування особистості дитини, зокрема її адекватної самооцінки, від батьківського ставлення до неї, стилю сімейного виховання, позицій батьків щодо виховання дитини, моделі поведінки батьків, їх власного прикладу; стратегій, тактик, стилів і засобів сімейного спілкування [1; 2; 7; 8].

З аналізу досліджень у галузі вікової та педагогічної психології видно, що більшість науковців у працях наголошують на визначній ролі оцінки дорослого у формуванні самооцінки дитини дошкільного віку в їхній спільній діяльності й спілкуванні. Зокрема, Н.В. Корепанова зазначає, що сутність самооцінки полягає в тому, що вона не є результатом самостійної оціночної діяльності дитини трьох-чотирьох років, а заснована на оцінках найближчого соціального оточення, тобто батьків і вихователів [4, с. 155].

Під час дослідження стилю взаємин дорослого і дитини, його впливу на соціальну активність дітей у спілкуванні В.С. Мухіною встановлено, що в разі негативного ставлення дорослого соціальна активність дітей знижується, що негативно впливає на становлення «образу Я» дитини, зокрема її уявлень про себе та самооцінку [5].

Зарубіжні дослідники також наголошують на важливій ролі батьківсько-дитячого спілкування та виділяють особливості певних

його форм; характеризують моделі поведінки батьків, які здійснюють відповідний вплив на формування особистісних якостей дитини [9; 10; 11].

Сучасні вітчизняні наукові дослідження переконливо доводять, що проблема сім'ї, дитячо-батьківських взаємин і їх роль у формуванні структурних компонентів особистості дитини посідає чільне місце в психолого-педагогічній науці. Так, виділено основні різновиди дитячо-батьківських взаємин, аргументовано їх роль у розвитку ідентичності дитини [8]. Науковці визначають параметри дитячо-батьківських взаємин, серед яких такі: характер емоційного зв'язку: емоційне прийняття дитини й батьківська любов з боку батьків, а з боку дитини – емоційне ставлення до батьків і прихильність; мотиви батьківства й виховання; ступінь включеності дітей і батьків у взаємини; турбота й увага до дитини з боку батьків, задоволення потреб дитини; стиль взаємодії та спілкування з дитиною; розв'язання проблемних ситуацій, задоволення автономії дитини; система соціального контролю: норми й санкції, їх кількість і зміст; стійкість і послідовність сімейного виховання [4, с. 591].

Належну увагу приділено дослідженню гуманізації дитячо-батьківських взаємин і виховному потенціалу сучасної сім'ї [2]. Узагальнено й охарактеризовано соціально-психологічну модель ставлення батьків до дітей, виділено особливості впливу її на формування дитячо-батьківських взаємин [7]. Так, авторами виділено окремі сімейні підсистеми (подружня, дитяча, батьківсько-дитяча), наголошено на важливості подружньої підсистеми як моделі інтимних взаємин у становленні майбутнього сім'янина. Також зазначено, що батьківське ставлення сприяє формуванню в дитини відчуття власної адекватності (схвалення або заборона видів поведінки, діяльності) [7, с. 266].

Належну увагу приділено ґрунтовному аналізу особливостей виховання дітей у неповних і дистантних сім'ях [3; 6]. Зокрема, окреслено окремі напрями роботи з батьками з неповних сімей, серед яких виділяють формування позитивного мислення, профілактику сімейних конфліктів, корекцію батьківсько-дитячих стосунків і членів сім'ї з мікросередовищем тощо [6, с. 90].

На основі проведеного нами теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, зазначимо, що формування особистості дитини та її самооцінки як багатоструктурного компонента можливе лише в процесі певної діяльності під впливом оцінок значущих дорослих, зокрема батьків. Провідну роль у цьому процесі відіграють параметри батьківсько-дитячих відносин, їх моделі, особливості функціонування подружньої підсистеми як моделі для наслідування, адже від батьківського

ставлення залежить успішність формування в дитини особистісної ідентичності, ставлення до сім'ї, відчуття власної адекватності (поведінки й діяльності) та адекватної самооцінки.

Теоретико-методологічною основою дослідження є принцип розвитку, єдності зовнішнього та внутрішнього; принцип детермінізму, єдності особистості, діяльності й свідомості; учення про сутність особистості та закономірності її формування; положення про особистість та особистісно-орієнтований підхід; а також позиції науковців стосовно того, що самооцінка може існувати лише в системі тих конкретних зв'язків з іншими людьми, у яких реалізується життєдіяльність особистості як суспільної істоти.

Для розв'язання дослідницької проблеми нами застосований комплекс методів, який включає теоретичні методи (аналіз соціально-психологічної, педагогічної, літератури); емпіричні методи (психодіагностичні методи, спостереження, бесіда, анкетування батьків); інтерактивні форми й техніки корекційної роботи з дошкільниками та їхніми батьками; методи статистичної обробки даних, кількісні та якісні інтерпретації й узагальнення даних. Означені методи дають змогу розробити систему корекційної роботи з дошкільниками та їхніми батьками для покращення батьківсько-дитячих взаємин.

Експериментальне дослідження проводилося на базі дошкільних навчальних закладів міста Києва. Усього експериментально-дослідною роботою було охоплено 146 респондентів п'яти-шести років, в анкетуванні брали участь батьки досліджуваних. Аналіз емпіричного дослідження дає змогу простежити зв'язок оцінок значущих дорослих зі ступенем

адекватності самооцінки старших дошкільників. Результати цього етапу дослідження представлені в таблиці 1.

Результати аналізу даних, наведених у таблиці 1, показали, що у відповідях батьків відсутня низька оцінка мислення та пізнавальної активності їхніх дітей. Діти з частковою самооцінкою, що має тенденцію до завищеної, отримали від батьків лише високі оцінки їхньої мисленнєвої діяльності. Діти із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої, отримали від батьків переважно високі оцінки їхньої мисленнєвої діяльності (63% від $n = 54$), середні оцінки отримали лише 37% дітей. За допомогою методів математичної статистики визначимо принцип розподілу оцінок батьків у дітей з адекватною самооцінкою та самооцінкою, що має тенденцію до заниженої. Результати представлені в таблиці 2.

З аналізу результатів, представлених у таблиці 2, приймаємо гіпотезу H_1 : старші дошкільники з адекватною самооцінкою отримали від батьків вищі оцінки, ніж діти із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої ($p < 0,01$). Тому, на нашу думку, доцільно поглиблювати знання батьків про особливості психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку, знайомити з практичним інструментарієм і методикою його використання в спільній діяльності з дітьми в домашніх умовах.

Отже, вибір програми корекції дитячо-батьківських взаємин як умови формування адекватної самооцінки дошкільників зумовлений сутністю адекватної самооцінки, формування якої відбувається через продуктивне вирішення мисленнєвих завдань, розвиток конструктивного оціночного ставлення батьків до діяльності дітей.

Таблиця 1

Порівняльні показники оцінок батьків та адекватності самооцінок старших дошкільників (n = 146)

Адекватність самооцінки старших дошкільників	Оцінка батьків розвитку мислення та пізнавальної активності ст. дошкільників		
	Вис.	Сер.	Низ.
Адекватна	78	2	-
З тенден. до завищення	12	-	-
З тенден. до заниження	33	21	-

Таблиця 2

Таблиця для розрахунку критерію при зіставленні двох груп старших дошкільників з адекватною частковою самооцінкою (n = 80) і з тенденцією до заниженої (n = 54)

Адекватність самооцінки	Рівень оцінки				Сума, n	ϕ^*	$\phi_{емп}^*$	p	H
	високий		інший						
	абс	y %	абс	y %					
Адекватна	78	97,5	2	2,5	80	2,824	5,843	<0,01	H_1
Занижена	33	61,1	21	38,9	54	1,795			

Змістовно психокорекційна програма охоплювала такі напрями роботи:

- інформаційний, що включав співпрацю з батьками: сумісні гуртки з батьками; батьківські збори з елементами лекцій, інтерактивних семінарів, дискусій і круглих столів із батьками; систему вправ для опрацювання з дітьми під керівництвом їхніх батьків у домашніх умовах, відвідування батьками експериментальних групових занять. Метою цього напрямку роботи була співпраця з батьками з підвищення рівня їхньої психолого-методичної культури, надання теоретичної та практичної допомоги у визначенні особистісних проблем щодо рівня й адекватності самооцінки їхніх дітей;

- розвивальний, що включав психолого-педагогічний комплекс для формування адекватної самооцінки старших дошкільників: ігри-бесіди, етичні бесіди, повідомлення для засвоєння теоретичних знань, ігри-перевілення, ігри-інсценування, тренінгові вправи й ігри з обговоренням та аналізом результатів, метафоризацію, порівняння, психологічний коментар дорослого, активне слухання, Я-висловлювання, релаксаційну паузу, фізкультхвилинку, обговорення й аналіз ситуацій, техніку приєднання, тренінгові вправи, арт-терапевтичні техніки, зокрема ігротерапію, проєктивне малювання.

Корекція батьківсько-дитячих взаємин сприяла динаміці оцінок батьків. Нами виявлено, що підвищення рівнів оцінок значущих дорослих позитивно вплинуло на адекватність самооцінки старших дошкільників. Результати представлені в таблиці 3.

Після проведення корекційної роботи виявлено дітей з адекватною самооцінкою та високими оцінками батьків – 12 осіб (42,9%). Для підтвердження достовірності позитивних змін рівнів оцінок батьків у дітей з різною адекватністю самооцінки використовуємо критерій ϕ^* – кутове перетворення Фішера. Сформу-

люємо відповідні гіпотези: H_0 – частка старших дошкільників, у яких відбулася зміна оцінок батьків експериментальній групі, не більша, ніж у контрольній; H_1 – частка старших дошкільників, у яких відбулася зміна оцінок батьків в експериментальній групі, більша, ніж у контрольній (таблиця 4).

Розрахунки, що відображені в таблиці 4, підтвердили достовірність зміни адекватності самооцінки після підвищення рівня оцінок батьків із середнього на високий рівень ($p < 0,001$).

Висновки з проведеного дослідження.

Батьківсько-дитячі взаємини й оціночне ставлення батьків до діяльності дитини нами визначено як зовнішні умови формування адекватної самооцінки старших дошкільників. Оптимізація процесу формування адекватної самооцінки старших дошкільників відбувалася через корекцію батьківсько-дитячих відносин і підвищення оцінок батьків.

Ефективність корекції дитячо-батьківських взаємин зумовлена дотриманням системності експериментальної роботи, що охоплювала такі напрями роботи: співпрацю з батьками з підвищення рівня їхньої психолого-методичної культури; упровадження та перевірку ефективності психолого-педагогічного комплексу щодо формування адекватної самооцінки старших дошкільників. Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що в старших дошкільників відбулися позитивні зміни у формуванні показника адекватності самооцінки: виявлено респондентів з адекватною самооцінкою та високими оцінками значущих дорослих (42,9%), вони позбулися тенденції до неадекватно заниженої самооцінки. Отже, можна стверджувати, що конструктивні дитячо-батьківські взаємини, висока оцінка батьків позитивно впливають на формування адекватної самооцінки дошкільників.

Таблиця 3

Результативні показники адекватної самооцінки старших дошкільників в експериментальній (n=28) і контрольній (n=26) групах

Оцінки батьків і педагогів	Рівень оцінок	Кількість дітей							
		до експерименту				після експерименту			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		самооцінка з тенденцією до заниженої	адекватна	самооцінка з тенденцією до заниженої	адекватна	с-ка з самооцінкою з тенденцією до заниженої зан-ї	адекватна	самооцінка з тенденцією до заниженої	адекватна
Оцінки батьків	Високий	16	-	17	-	9	12	15	2
	Середній	12	-	9	-	5	2	9	-
	Низький	-	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 4

Таблиця для розрахунку критерію при зіставленні експериментальної (n=28) і контрольної (n=26) груп для встановлення достовірності зміни оцінок мисленнєвої діяльності старших дошкільників, отриманих від батьків

Група	Оцінка				Сума, n	φ *	φ* _{емп}	ρ	H
	змінилася		не змінилася						
	абс	у %	абс	у %					
Оцінки батьків									
Експериментальна	12	42,9	16	57,1	28	1,428	3,180	ρ < 0,001	H ₁
Контрольна	2	7,7	24	92,3	26	0,562			

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова Н.П., Кушнір І.М., Степанюк О.К. Експериментальне дослідження самооцінки дітей старшого дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної психології* / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2020. Вип. 2. С. 32–43.

2. Гончар Л.В. Проблема гуманізації батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. *Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри* : збірник наукових праць. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 182–191.

3. Комар Т.В., Василенко О.М., Лунков О.М. Виховання дітей в дистантних сім'ях як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 33–36.

4. Корепанова М.В. Теорія і практика становлення і розвитку Образа-Я дошкільника. Волгоград : Перемена, 2001. 231 с.

5. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребенка. *Психологический журнал*. 1980. Т. 1. № 5. С. 43–55.

6. Пастощук Г.Д. Життєдіяльність неповних сімей як психологічна проблема. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. Том 2. Вип. 3. С. 85–91.

7. Аналіз соціально-психологічної моделі ставлення батьків до дитини та її вплив на формування дитячо-батьківських відносин / Л.Б. Фролова, Н.Є. Завацька, Ю.О. Бохонкова, Є.В. Каширіна. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Севеодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2019. № 1 (48). С. 261–269.

8. Яблонська Т.М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. *Актуальні проблеми психології. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія*. 2016. Том 9. Вип. 9. С. 589–598.

9. Baumrind D. Early socialization and adolescent competence. Dragastin S.T., Elder G.H. *Adolescence in the life cycle. Psychological change and social context*. N.Y. : Wiley, 1975.

10. Ferreira A.J., Winter W.D. Information exchange and silence in normal and abnormal families. *Family Process*. 1968. V. 7. P. 251–276.

11. Rutter M. Normal psychosexual development. *Journal of Child Psychology and Allied Disciplines*. 1971. V. 11. P. 259–283.